

РОЗУМІННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО ВИХОВАННЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ П. КУЛІША

Не оцінюючи літературної спадщини П. Куліша та його науково-історичних творів, автор прагне проаналізувати ставлення педагога-просвітника до морального виховання, проблем знань, освіти та свободи. Виділяються принципи виховання, в основі яких лежить бачення дитини не лише як розумної істоти, але й як духовно-моральної особистості. Завдяки цьому, пріоритетом педагогічної стратегії П. Куліша виявляється збереження унікальності особистості й створення умов для її вільного духовного, суто людського розвитку.

Ключові слова: педагог-просвітник, виховання, освіта, свобода, особистість.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах державно-політичних та соціально-економічних перетворень одним із головних завдань українського суспільства є інтеграція нашої країни у світовий культурний та економічний простір, що спонукає до комплексної модернізації систем освіти і виховання, створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації громадян України. Неодмінною передумовою забезпечення цієї потреби має стати розвиток системи безперервної освіти і навчання протягом життя, її перехід на якісно новий рівень на засадах демократизації середньої та вищої школи, підвищення якості навчання та виховання дітей і молоді.

Зміни, які відбуваються в світовому просторі (освітні, соціальні, політичні тощо), загострили проблему формування творчої, активної висококультурної особистості, здатної свідомо робити вибір, нести відповідальність за результати своїх дій. Тому сьогодення освіта повинна орієнтувати молодь на життя в суспільстві з ринковими відносинами, допомагати їй адаптуватись у нових обставинах, що постійно змінюються, виховувати молодь, яка здатна мислити, приймати на себе відповідальність, прагне до надбань національної культури та створює для себе справжні цінності.

Інтеграційні процеси, що мають місце в багатьох сферах суспільного життя, передбачають водночас збереження позитивного національного освітнього досвіду і традицій. Тому, розробляючи шляхи впровадження ефективної системи освіти, необхідно враховувати не тільки світовий досвід, а й передусім вивчати надбання вітчизняної педагогічної думки.

Актуальність нашого дослідження зумовлена об'єктивною потребою у ретельному вивченні, неупередженій оцінці, творчому осмисленні з нових методологічних позицій кращих надбань української педагогічної думки. Особливого значення нині набула можливість включення до наукового обігу забутих, замовчуваних імен вітчизняних педагогів, творча спадщина яких містить просвітницькі, виховні та дидактичні ідеї, що можуть поповнити історію теорії і практики виховання та навчання національної освіти та шкільництва. Вітчизняна педагогічна думка цього періоду представлена цілою плеядою видатних педагогів-просвітників, серед яких чільне місце належить Пантелеймону Олександровичу Кулішу.

Метою статті є аналіз та теоретична реконструкція педагогічних поглядів П. Куліша.

Аналіз літературних джерел. Найбільш опрацьована дослідниками педагогіки "ГраMATка" П. Куліша. Докладніше над нею працювала М. Веркалець, Г. Калантаєвська, М. Олійник, Н. Осмак, Є. Нахлік та інші.

Г. Калантаєвська, що вивчала творчість С. Черкасенка, побачила близькість з творчістю П. Куліша. Саме це змусило її ближче ознайомитися з "хуторними" поглядами Пантелеймона Олександровича. Результати своїх пошуків вона опублікувала в статті "Хуторні погляди П. Куліша у творчості С. Черкасенка" [1, с. 55]. Важливе місце в цій роботі присвячено і поглядам П. Куліша на виховання, що безпосередньо пов'язані з неприйняттям Кулішем "городської науки" і його схильністю до духовного селянського виховання.

Причини особливої зацікавленості П. Куліша рідною мовою з'ясував В. Терлецький у статті "Педагогічні погляди П. Куліша". Автор пояснює, що бажання змінити підходи до виховання й освіти в цілому у Куліша з'явилося ще в часи його навчання в Новгород-сіверській гімназії та Київському університеті, а початок педагогічної діяльності мислитель бере за часи його буття вчителем у Луцькій гімназії [6, с. 38].

Безпосередньо до педагогічної спадщини П. Куліша зверталось не так уже й багато дослідників. Тому такі його праці, як "Виховання дітей за допомогою школи", "Дещо про виховання дітей", "Виховання дітей. Стаття з педагогіки" ще чекають своїх дослідників.

Виклад основного матеріалу. У дослідженнях останніх років Пантелеймон Олександрович постає передусім як письменник, мислитель, котрий "порушив кардинальне питання людської історії – про співвідношення гуманістичної моралі і класових, національних та особистісних інтересів, наголосивши при цьому на пріоритетності загальнолюдських цінностей" [5, с. 90]. До цього слід додати, що в контексті сьогодення увиразнюється роль П. Куліша у становленні національно-культурної

свідомості. Та незалежно від загальної позитивної чи негативної оцінки його творчості, є очевидним той факт, що його спадщина є справді цінним скарбом.

На думку П. Куліша, для формування гармонійно розвинутої особистості потрібно звернути увагу на її виховання від самого народження. У праці "Виховання дітей" він пише "... зло буває через недобрий догляд маленьких діточок та через нерозумне виховання їх з самого малечку", і далі "...стільки ж виростає невдах, недотеп, калік тілом або честивостю. Хто б узяв собі добру думку оборонити од халепи хоч одне немовлятко кращим доглядом і розумним вихованням" [4, с. 107]. Мислитель зазначає, що виховання вільної особи починається з того, якою мірою обмежуються батьками, дорослими людьми взагалі інстинктивно властиві новонародженому здібності до рухів тіла. Вважаючи це питання принциповим для особистості, котра здатна бути вільною, П. Куліш підкреслював, що дитину не варто сповивати, тим більш тісно закутувати та колихати: "Заколихують у нас дітей на те, щоб кричали та не перебивали людям дорослим діла роботи... є кращий спосіб зробити дитину тихою. Треба її годувати не інакше, як певної години" [4, с. 108]. П. Куліш наголошує, що дитину потрібно виховувати самостійною та вільною особистістю. Якщо немовля із самого початку користується певною свободою як своїм природним станом, то подальший процес її становлення як особи пов'язаний, на думку П. Куліша, із активним навчанням у "батьківській" школі, в межах якої виділяються "батьківська" наука для хлопчиків і "материнська" наука для дівчат. Потрібно підкреслити, що своєрідним зразком "батьківської" школи для П. Куліша слугувала його власна родина.

Він намагався протиставити становлення однобічної людини, визнання природо універсальної талановитості людини, якщо змалку буде правильно розкриватись комплекс її природних здібностей.

Найбільш ґрунтовним періодом розкриття цих здібностей П. Куліш вважав саме родину, батьківську освіту. Зокрема, він визнавав "домашню" освіту не лише початком формування людини як особистості, але і як фундамент для подальшої освіти. Йдеться не тільки про те, щоб батьки ділились із своїми дітьми власним життєвим досвідом, але й про те, що саме за допомогою батьків діти вперше стають здатними розірвати обмежене коло родинного світу і включитися у світ "широкий", представлений світом своєї Батьківщини.

Пантелеймон Олександрович обстоював принципи морально-естетичного виховання дитини, змалку маємо прививати їй повагу до оточуючих, до їх праці, інтересів, любов до тварин. Батьки мають бути прикладом, авторитетом в очах своїх дітей. Задля цього повагу до рідного дому, до праці, до звичаїв слід закладати з самого малечку, не слід розв'язувати конфлікти з дітьми за допомогою покарань, застосовувати силу та свій авторитет, не можна пригноблювати дитину: "Думають, що із дітей можна зробити все бійкою та лайкою, як уже підростуть, – та й роблять тільки нижчих рабів, а в будущині – бунтівників. Хто хоче зі своїх дітей діждати собі втіхи, той вчить їх релігії хатньої з самого малечка, вчи тоді ще як вони в тебе немовлятка, та не одними словами, а також і самим ділом. Коли бажаєш бути святинею в хаті своїй, тоді нехай і вони будуть святинею тобі. Не скверни їх ока і вуха ділом і словом ледачим. Не скверни їх ока і вуха ділом і словом ледачим. Нехай діти звикнуть бачити в тобі не одну силу, а також правду й благодать" [2, с. 110].

Засобом виховання постають звичаї. У цьому контексті П. Куліш надає великого значення батьківському благословенню. "Отець і мати благословляють тільки добрих дітей – не тільки руками, а також і душею. Хто жадає заслужити благословення, то не інакше його заслужить як добрими вчинками. Отже, привикнути добре робить, чоловік само собою вже кладе твердиню своєму дому [2, с. 246]. "Батьківська" наука, з погляду П. Куліша, закладає такий світоглядний моральний та естетико-чуттєвий потенціал, який не може дати ніяка інша школа. Тому він із великою підозрою ставився до ігнорування національних педагогіко-виховних тенденцій і до малоаргументованого впровадження зарубіжних освітньо-виховних тенденцій. Він висловлював бажання своїм "письменним землякам" щоб "вони рідного побуту просто не кидали і в німецькі звичаї не вдавались; нехай би через науку, через освіту простого нашого люду не меншало" [3, с. 279]. Домашнє виховання та освіта також мали забезпечувати спадкоємність поколінь, встановити такий зв'язок між ними, через який передавались би звичаї, традиції, знання.

П. Куліш закликає земляків-українців плекати саме ці традиції, виховуючи на них нові покоління національно-свідомих громадян. "Хоч же б і всі ми поробились письменними і, як кажуть, просвіщенними, – наголошує він, – хоч би книжки німецькі такі, як справжні німці, почитували, а проте своєї мови рідної і свого рідного звичаю вірним серцем держіться. Тоді з вас будуть люде як слід, – тоді з вас буде громада шанована і вже на таку громаду ніхто своєї лапи не наложить" [4, с. 19].

Отже, аналіз творчості П. Куліша вказує на те, що його освітньо-педагогічні погляди тісно пов'язані із світоглядом і звичаєвістю Лівобережної України. Загалом, компоненти, під впливом яких формувалася освітньо-педагогічні погляди П. Куліша, характерні для всіх провідників української культури XIX ст. Ними постають міфологія і фольклор, українська література й історія. Звернення П. Куліша до проблем людини розглядалося ним як назріла моральна, політична і науково-просвітницька проблема, розв'язання котрої може реально вплинути на українське суспільство, змінити життя людей. У світобаченні П. Куліша особа не постає універсально-загальним поняттям, а виявляється розпорошеною на типи осіб.

Дійсну основу взаємодії особи і суспільства П. Куліш вбачає у суспільно-освітньому процесі. Освіта у П. Куліша постає не тільки як спеціалізований процес шкільного навчання і виховання, а і як певний стан суспільства в ситуації культурного самовідтворення. П. Куліш структурує освіту, поділяючи

її на три основні частини: "батьківську" науку, школу та "загальносуспільну" освіту, котра є своєрідною "школою життя", самоосвіта. Освіта мислиться як своєрідна "школа життя", котра найчастіше важить більше, ніж книжкова освіченість. Суспільно-освітній процес включає в себе як раціональну, так і ірраціональну форми навчання і виховання. Ірраціональний же освітній процес домінує в суспільстві і не піддається ніякому стабільному контролю.

Висновки. Таким чином, педагогічні погляди П. Куліша сьогодні актуальні, як ніколи. Розбудовуючи національну школу в незалежній Україні, ми з великою увагою вивчаємо спадщину вітчизняних педагогів, осмислюємо і критично відбираємо необхідне для сьогодення. П. Куліш актуальний і необхідний освітянському загалу як постать, що на діяльнісній основі творила українську школу.

Використані джерела

1. Калантаєвська Г. Хуторні погляди П. Куліша у творчості Черкасенка С. / Г. Калантаєвська // Слово і час. – 1995. – № 1. – С. 53–54.
2. Куліш П. Хутірська філософія і віддалена од світу поезія / П. Куліш // Хроніка 2000. Наш край. – К. : Довіра, 1993. – Вип. 5(7). – С. 70–80.
3. Куліш П. Листи з хутора / П. Куліш // Повне збір. творів: в двох томах. – К. : Дніпро, 1989. – Т. 2. – С. 246–254.
4. Науково-педагогічна спадщина Пантелеймона Куліша: вибрані твори / Кравченко О. О. – Умань : Софія, 2008. – 287 с.
5. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: До 170-річчя від дня народження / Є. Нахлік. – К. : Знання, 1989. – С. 88–97.
6. Терлецький В. Педагогічні погляди П. Куліша / В. Терлецький // Початкова школа. – 1992. – № 11. – С. 38–40.

Тютюнник Е. Н.

ПОНИМАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ УКРАИНСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ П. КУЛИША

Не оценивая литературных достоинств наследия П. Кулиша и его научно-исторических произведений, автор стремится проанализировать отношение педагога-просветителя к нравственному воспитанию, проблемам знаний, образования и свободы. Выделяются принципы воспитания, в основе которых лежит видение ребенка не только как разумного существа, но и как духовно-нравственной личности. Благодаря этому, приоритетом педагогической стратегии П. Кулиша оказывается сохранение уникальности личности и создание условий для ее свободного духовного, истинно человеческого развития.

Ключевые слова: педагог-просветитель, воспитание, образование, свобода, личность.

Тютюнник О. М.

UNDERSTANDING OF PECULIARITIES OF UKRAINIAN EDUCATION IN CREATIVE HERITAGE OF P. KULISH

Without touching the literary values of P. Kulish's heritage and the issues of his scientific and historical works, the author of the article intends to analyze P. Kulish's attitude to moral education, the problems of knowledge, education and freedom. Considering the educational part of the pedagogue's heritage, the author highlights the basic principles of education, based on which the vision of the child is not only as a rational being, but also as a spiritual and moral, arguing that upbringing of the child is not only an individual principle, but it also includes the principles of natural conformity, cultural conformity, free personality, and self-education. Due to this, the priority of P. Kulish's pedagogical strategy remains preserving the uniqueness of the individual and creating conditions for their free spiritual, purely human development.

Each generation enters life through education, upbringing, socialization, self-study and self-creation of the individual as a personality. First of all, traditions ensure the assimilation of the highest national, cultural and material values, norms, rules, ideals, which are accumulated within centuries, reflect the continuity of social experience by transferring this experience from elder to future generations. The ideal of Ukrainian folk pedagogy was the family, where the relationships were based on men and women's equality, cooperation, mutual assistance and respect. Therefore, there are the traditions of folk pedagogy which put forward the ideas of kalokagatiya in the child's upbringing, that means harmonious development in the totality of bodily, spiritual and mental forces. The pedagogue regarded the native language and culture the priority of family education, promoted "education of mind" that should begin with ethnography. The pedagogical views of a great enlightener are more relevant for a national school in independent Ukraine than ever. By critical study of his heritage we can select his best ideas for the present.

Key words: enlightener, upbringing, education, freedom, personality.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2017.